

(əvvəli 6 fevral 2026-cı il tarixli sayımızda)

Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsi ilə BMT-nin Məskunlaşma Proqramının (UN-HABITAT) birgə əməkdaşlığı, ADA Universitetinin təşkilatı dəstəyi ilə keçirilən ilk Azərbaycan Milli Şəhərsalma Forumu tədbirlər çərçivəsində xüsusi əhəmiyyət kəsb etdi.

Məlum olduğu kimi, 2015-ci ildə BMT-yə üzv dövlətlər tərəfindən Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri (DİM) qəbul edilmişdir. Azərbaycan da bu məqsədlərə qoşulmuşdur və “Şəhərlərin inklüziv, təhlükəsiz, davamlı və dayanıqlı olmasını təmin etmək” üzrə 11-ci məqsəd global hədəflərdən biridir.

2016-cı ildə “Mənzil Təminatı və Dayanıqlı Şəhər İnkişafı”na dair keçirilmiş III HABITAT konfransında BMT Baş Assambleyasının qətnaməsi ilə DİM-lər nəzərə alınmaqla “2030-cu ilədək Dayanıqlı Şəhərlər və Yaşayış Məskənlərinə dair Kioto Bəyannaməsi” və “Yeni Şəhər Gündəliyi” (“New Urban Agenda”) qəbul edilmişdir. Hər iki sənəd şəhərlərin qurulması, idarə olunması və komfortlu yaşayış üçün şəhər mühitinin yaxşılaşdırılmasını nəzərdə tutan fəaliyyət yönümlü olmaqla bərabər, həm də 11-ci DİM-ə nail olmaq üçün zəruri indikatorları müəyyən edir.

İlk Azərbaycan Milli Şəhərsalma Forumu - Ağdam Forumu hökumətimizin UN-HABITAT ilə birgə təşəbbüsü idi. Ağdam Forumu şəhərsalma sahəsində təcrübə mübadiləsi və dayanıqlı inkişafın təmin edilməsi üçün beynəlxalq əməkdaşlıq əlaqələrinin genişləndirilməsi baxımından daha səmərəli bir platforma rolunu oynadı. Ağdam Forumunun başlıca mövzusu BMT-nin müəyyən etdiyi əsas alətlər olaraq DİM-in və “Yeni Şəhər Gündəliyi”nin postmünaqişə dövründə bərpa və yenidənqurma layihələrində aparıcı qüvvə roluna həsr olunmuşdu. Forumun ilk günü işğaldan azad olunmuş Ağdam şəhərində, ikinci gündə isə ADA Universitetinin dəstəyi ilə Bakıda baş tutdu. Tədbirdə 45 ölkədən yerli və xarici hökumət rəsmiləri, beynəlxalq təşkilatların nümayəndələri, akademik dairələr, mütəxəssislər və digər

marafılı tərəflər iştirak etdi. İlk Azərbaycan Milli Şəhərsalma Forumunun ümumilikdə 400-dən çox iştirakçısından 130-u xarici ölkələri təmsil edirdi.

Dövrümüzün acı reallığı ondan ibarətdir ki, dünyanın bir sıra ölkələri hərbi münaqişələr nəticəsində yaşayış məntəqələrinin postmünaqişə reabilitasiyası ilə üz-üzədir. Azərbaycan ərazisinin 20 faizi uzun illər işğala məruz qalmış, 900-ə yaxın yaşayış məntəqəsi tamamilə dağıdılmış, 1 milyon hektardan çox torpaq sahəsi kənd təsərrüfatı döviyyəyindən çıxarılmış, yüzlərlə mədəni irs obyekti məhv edilmişdir.

Təəssüf ki, azad edilmiş ərazilərdə bərpa-quruculuq işlərinin çox geniş şəkildə aparılmasına böyük maneçilik törədən həmin yerlərin minalardan və partlamamış sursatlardan hələ də təmizlənməməsi məsələsidir. Faktiki olaraq bərpa-quruculuq işlərinin tempi və məcburi köçkün əhalinin repatriasiyası məhz bu faktordan asılıdır.

Ağdam “Qafqazın Xirosıması” adlandırılır. Forum iştirakçılarına, xarici qonaqlara Ağdamın işğalı zamanı burada törədilmiş urbisid, ekosisd, kulturasidən acı nəticələrini və dövlətimiz tərəfindən hazırda aparılan genişmiqyaslı quruculuq işlərini canlı göstərmək də çox önəmli idi.

İnnovasiya və texnologiyalar sahə-

sində beynəlxalq ekspert Alexandro de Leon Moreno yaxın 5–10 il perspektivində Azərbaycan üçün xüsusilə mühüm rol oynayacaq iki əsas tendensiyanı qeyd edir. O, birinci əsas tendensiya kimi rəqəmsal inklüzivliyi göstərib. Vurğulayıb ki, məhz bu prinsip əsasında “Microwd” şirkətinin mikromaliyyələşdirmə və sosial təsir sahəsində fəaliyyət göstərən beynəlxalq fintex platforması qurulub və məhz rəqəmsal inklüzivlik şirkətin böyüməsinə və real

sosial təsir yaratmasına imkan verib. Onun fikrincə, texnologiyalar ənənəvi olaraq bu proseslərdən kənarda qalmış əhali qruplarına – kənd sakinlərinə, girovu olmayan və ya maliyyə imkanları məhdu olan insanlara maliyyə və rəqəmsal xidmətlərə çıxış təmin edə bilər. Rəqəmsal alətlər bu cür xidmətləri sürətli, münasib qiymətə və təhlükəsiz edir. Onun fikrincə, dövlətlər erkən yaşlardan rəqəmsal savadlılığı və texnoloji təhsili inteqrasiya etməli, eyni zamanda, dəyişikliklərə uyğunlaşması daha çətin olan insanlara – yaşlılara və həssas əhali qruplarına xüsusi diqqət göstərməlidir. Onun sözlərinə görə, heç kimin geridə qalmamasına zəmanət vermək təkcə texniki vəzifə deyil, həm də mədəni çağırışdır.

Ağıllı şəhərlərin yaradılmasının fəlsəfi və etik aspektləri, xüsusilə Bakıda həyata keçirilən layihələr kontekstində Alexandro de Leon Morenonun təbircə desək, əsas prinsip insanın texnoloji inkişafın mərkəzinə qoyulmasıdır. Texnologiya məqsəd yox, vasitə olaraq qalmalıdır. Leon Moreno insan mərkəzli yanaşmanın vacibliyini önə çəkir. İstənilən milli rəqəmsal inkişaf strategiyası əhalinin bütün müxtəlifliyini, o cümlədən kənd regionlarının sakinlərini, internetə çıxışı məhdu olan və rəqəmsal savadlılıq səviyyəsi aşağı olan insanları nəzərə almalıdır. Həllər mahiyyət etibarilə inklüziv olmalıdır, əks halda, mövcud sosial və iqtisadi bərabərliyin daha da dərinləşməsi riski yaranır.

Şəhər getdikcə inklüziv və davamlılıq üçün mərkəz kimi tanınır. Yeni Urban Agenda bu elementləri planlaşdırma və idarəetmə proseslərinə daxil etməklə, şəhər ərazilərinin sosial birliyi, dayanıqlılığı və canlılığı təşviq etməsi ehtiyacını vurğulayır.

Şəhər məkanları sosial birliyi və icma iştirakı gücləndirmək üçün vacibdir. İctimai yerlərin planlaşdırılması və dizaynı zamanı əlilliyi olan şəxslər nəzərə alınmalıdır. Şəhərsalalar yerli icmalar və dizayn mütəxəssisləri arasında əməkdaşlıq uğurlu inklüziv məkanlar yaratmaq üçün çox vacibdir.

Dizaynda inklüzivlik hamı üçün qonaqpərvər olan şəhərlərin yaradılması, sosial qarşılıqlı əlaqənin təşviq edilməsi və təhlükəsizliyin artırılması üçün çox vacibdir. Inklüziv şəhər məkanları müxtəlif icmaların ehtiyaclarına cavab verən ictimai sahələrdir. Ədalətli yerləşdirmə və inklüziv urbanizm məkanları qonaqpərvər və əlçatan olmağı hədəfləyir, bütün məşəli insanlara təklif etdikləri imkanlardan sərbəst is-

lar, dizaynerlər və ekspertlər şəhərsalma prosesinə cəlb etməlidir. Inklüziv şəhər məkanları şəhərləri dayıdirmək gücünə malikdir. Yaşama uyğun mühitlər, cəmiyyətin müxtəlif ehtiyaclarına cavab verən mühitlər yaratmaqla bu məkanlar sosial birliyi gücləndirir. Inklüziv şəhər məkanları müxtəlif məşəli insanlar üçün qarşılıqlı əlaqə yaratmaq, icma hissini inkişaf etdirmək üçün platformalar təqdim edir. Valuable 500-ün sorğusu, Amsterdam, London və Sinqapur da daxil olmaqla 10 şəhərin 3,500 əlil insan tərəfindən “ən əlçatan” seçildiyini və müxtəlif giriş ehtiyacları olan şəxslərə cavab verən məkanların dizaynının vacibliyini vurğuladı. Əlçatanlıq fiziki xüsusiyyətlərdən kənara çıxır, həmçinin görmə və ya eşitmə qüsurları olanlara dəstək olmaq üçün audio signal-lar, brayl işarələri və toxunma xəritələri kimi xüsusiyyətlərlə sensor inklüzivliyi də əhatə edir. Bundan əlavə, asanlıqla əldə edilə bilən ictimai xidmətlər, nəqliyyat cədvəlləri və hədisələr haqqında məlumat vasitəsilə məlumatın əlçatanlığının təmin edilməsi inklüziv şəhərin inkişafı üçün aqardır.

Şəhərlərdə əlçatanlığın faydaları uşaq

arabası olan valideynlər, yaşlı şəxslər və dil maneəsi olan turistlər kimi müxtəlif şəxslərə şamil edilir və bu, inklüziv şəhər məkanlarının daha geniş təsirini göstərir. Inklüziv şəhər məkanları həm də sakinlərin ümumi sağlamlığına və rifahına töhfə verir. Etibarlı, mənalı münasibətlər insanın ömrünü 50 faiz artırır və Alyaskada Gənclik 360 kimi təşəbbüslər marjinal icmalar üçün nəqliyyat, ictimai yerlər və kommunikasiya kanallarına çıxışı artıraraq, sosial təcridi azaldır və bu problemi həll etmək üçün yerli imkanları təkmilləşdirir. Əlçatan istirahət zonaları təmin etməklə və aktiv həyat tərzini təşviq etməklə, inklüziv şəhərlər hamı üçün daha canlı və yaşana bilən olur.

və hər kəs üçün xoş bir mühit yaratmağa yönəlmiş vahid yanaşmadır.

İştirakçı planlaşdırma inklüziv şəhər məkanlarının yaradılması üçün vacibdir. İstifadəçi araşdırması və yerli icmalardan, o cümlədən əlilliyi müdafiə edənlərdən rəylər dizaynerlərə müxtəlif istifadəçi qruplarının üzləşdiyi xüsusi problemləri anlamağa kömək edir. Məsələn, Londonun Temza yolunun yenidən qurulması daha geniş, hamar yollara və əlçatan işarələrə səbəb olan icma üzvlərinin rəyini birləşdirdi. İstifadəçi sınağı və rəyi vasitəsilə davamlı təkmilləşdirmələr bütün şəhər sakinlərinin ehtiyaclarını ödəmək üçün ictimai yerləri zərifləşdirmək üçün çox vacibdir.

Inklüziv dizayn yerli kimliyin, mədəni irsin qorunmasını nəzərdə tutur. Rassam-

Şəhər inkişafı ilə mədəni irsin və yerli kimliyin qorunub saxlanması arasında tərzliğin yaradılması çox həssas işdir. Bakıda, İçərişəhərdə biz maksimum çalışmalıyıq ki, elə bu elan olunmuş il çərçivəsində yad elementləri oradan çıxaraq, şirkətlər və firmaların oradan köçürülməsinə nail olmaq, qədim şəhərin əvvəlki memarlıq, dizayn, arxitekturasını özünə qaytararaq, eyni zamanda, bundan daha əhəmiyyətli içəri şəhərli icmanın orada yaşamaqda davam etməsinə nail olaq, bu şəhərin əvvəlki reallıqlarını elə bərpa etməliyə ki, həmin icmanın şəhərin başqa yerlərinə köçmüş hissəsi belə geridənüşdə maraqlı və həvəsli olsun, beləliklə də İçərişəhərdə mövcud olmuş bəlli icma ruhu-nu sosial varisliyini gələcək nəsillərə ötürülməsinə müvəffəq olaq. İçərişəhər ancaq bu halda həm daha yüksək əyyarlı turistik qiymət alacaq, həm də ölkəmizin daha dəyərli sərvətinə çevrilə bilər.

Bakının köhnə məhəllələrindən “Papanin”, “Sovetski”, “Xutor” kimi məhəllələri yenidən dizayn edilərkən sosioloji baxımdan bir sıra həssas məsələlərə yanaşma zamanı daha ədalətli həllər tapmaq məqsəduyğun olardı. İlk növbədə, onu qeyd edərk ki, sözügedən məhəllələrdə bəlli sosioeko-mühit, uzunmüddətli birləşməyə əsasən icma ruhu, adət-ənənələr, arxetiplər formalaşmışdı. Bu da həm şəhərimizin sosial panaramasına özünəməxsus rəng qatır, eyni zamanda, həmin məhəllə sakinlərinin icma qaydaları çərçivəsində özünüdənzimləmə mexanizmini formalaşdıraraq paytaxtımıza məxsusi sosial xarakterli kalorit bəxş edir-di. Həmin məhəllələrdə küçələr, həyətbaca şəhərimizin digər məkanları ilə müqayisədə çağırışa cavab verməyən səviyyədə olsa da bu məkanda söküntü apardıqdan sonra yeni yaşayış binaları tikib məhz oranın sakinlərinə təqdim etmək olardı. Bununla da onlar hərəsi bir yerə düşməz, icma ruhu qorunar, doğma məkanlarından, uşaqlıq xatirələri ilə dolu məkani çarəsiz tərk etməz, köhnə mə-

kanda yeni mənzillərində sağlam bir ömür davam edə bilərdilər. Həmin məhəllə sakinlərinin tələməsahiblərində biz bu çarəsiz gileyləri hər daim eşitməkdə və görməkdə-yik.

Inklüziv şəhər dizaynı xüsusi tələbləri olanlar da daxil olmaqla, bütün icma üzvlərinin müxtəlif təcrübələrini və ehtiyaclarını nəzərə almalıdır. Autizm spektr pozluğu (ASD) olan insanlar sosial ünsiyyət və qarşılıqlı əlaqə, təkrarlanan davranışlar, duyğu həssaslığı və ictimai yerlərdə sosial işarələri anlamaqda çətinliklərlə üzləşə bilərlər. Sensor stimulların dəyişdirilməsi qavrayışı və ətraf mühitdən məlumatların emalı ASD-də əsas problemdir və xüsusi səsələrə və ya toxumalara mənfi reaksiyalara, həddindən artıq qoxuya və ya obyektlərə toxunmağa, işıqlar və ya hərəkətlərə heyran olmağa səbəb olur.

Səsuducu materiallar və ya təyin edilmiş sakit ərazilər kimi səs-küyün azaldılması strategiyalarının həyata keçirilməsi autizmlı insanlar üçün həddən artıq yüklənməni minimuma endirməyə kömək edə bilər.

Şəhərin səs kirliliyi məsələsi də bu gün paytaxt Bakıda xüsusi aktuallıq kəsb edir. Nasaz avtomobillərin çıxardığı səs və havanı zəhərləyən tüstü, standart ölçüdə kənara çıxan mopet, motosiklet və digər nəqliyyat vasitələrinin yaratdığı akustik travmalar şəhəri dözülməz hala gətirir. Hesab edirik ki, qısa zaman kəsiyində, elə şəhərsalma və arxitektura ili çərçivəsində rəasional müdaxilə ilə bu dözülməz vəziyyəti aradan qaldırmaq mümkündür.

Şəhərlər daha inklüziv olmağa çalışdıqca, şəhər dizaynına və icmanın cəlb edilməsinə innovativ yanaşmaları nümayiş etdirən bir neçə ruhlandırıcı nümunə var. Barselonada, İspaniyada, şəhər daha əlçatan və ədalətli şəhər mühiti yaradaraq, şəxsi avtomobillərdən daha çox piyadalar, velosipedçilər və ictimai nəqliyyata üstünlük

verən hərtərəfli şəhər hərəkətliyi planını həyata keçirib.

Kolumbiyanın Medellin şəhərində “kitabxana parkları” təşəbbüsü keçmiş narkotik ticarəti nöqtələrini canlı icma məkanlarına çevirərək təhsil resursları və sakinlər üçün təhlükəsiz toplaşma yerləri təklif edib. Bütün dünyada Danimarkanın Kopenhagen şəhərində yerləşən Superkilen Parkı 50-dən çox ölkədən elementləri özündə birləşdirib, qonşuluğunun mədəni müxtəlifliyini qeyd edir və inklüziv dizaynı gücünü nümayiş etdirir. Keçmiş sənaye sahəsini dəyişdirən Sietldəki Qaz İşləri Parkının uyğunlaşdırılmış şəkildə təkrar istifadəsindən tutmuş, hər il milyonlarla turisti cəlb edən Barselonadakı məşhur Park Güell-ə qədər bu nümunə araşdırmaları inklüziv şəhər məkanlarının yaradılması üçün müxtəlif və innovativ yanaşmaları nümayiş etdirir. Nyu-Yorkdakı High Line və Parisdəki Promenade Plantée, uşurlu inteqrasiyanın daha bir nümunəsidir. Texnologiya şəhər məkanlarında mədəni müxtəlifliyin və inklüzivliyin təşviqində mühüm rol oynayır. Yerli media və rəqəmsal platformalar həssas icmaların səslərini gücləndirən və onların hekayələrini və təhəllərini şəhər quruluşunda paylaşmağa imkan verən güclü alətlər kimi ortaya çıxdı. Sosial media sakinləri mədəni layihələr, şəhərsalma və ictimai məkanların canlandırılması ilə bağlı istifadəçilərə cəlb edən dinamik interfeys rolunu oynayır.

Xatırladaq ki, “Ağıllı Şəhər” Həlləri bütün sakinlər üçün əlçatanlığı artırmaq və şəhər xidmətlərini yaxşılaşdırmaq potensialına malikdir. İnfrastruktur və xidmətlərin təkmilləşdirilməsi ilə yanaşı, texnologiya həm də şəhərsalma və dizayna daha inklüziv və iştirakçı yanaşmalara imkan verib. Yerli icmaların və təşkilatların cəlb edilməsi planlaşdırmanın müxtəlif ehtiyaclarını və istəkləri əks etdirməsini təmin edir, icma daxilində əidiyyət və sahiblik hissini gücləndirir. Məmarlar və dizaynerlərlə əməkdaşlıq bütün istifadəçilərin ehtiyaclarına cavab verən funksional və estetik baxımdan inklüziv məkanların yaradılmasında zəngin təcrübə gətirir.

Yerli planlaşdırma görüşlərində fəal iştirak etmək fərdlər üçün inklüziv şəhər məkanlarını müdafiə etmək üçün güclü bir yoldur. Bu, təkcə sakinlərə dəyərli rəy bildirməsinə imkan verir, həm də müxtəlif icmaların səslərini eşidilməsinə kömək edir. Nəticədə şəhərsalama və arxitektura prosesində ictimai iştiraklılıq təmin olunur, şəhər korporativ sosial məsuliyyət altına alınaraq gələcək nəsillərə yadigar qalır.

Üzeyir ŞƏFİYEV,
sosioloq